

DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2005

ÅSA NILSSON

SOM-institutet vid Göteborgs universitet genomför varje höst sedan 1986 en nationell frågeundersökning – *Riks-SOM* – i syfte att kartlägga den svenska allmänhetens vanor och attityder på temat samhälle, politik och medier (förkortningen SOM står för Samhälle Opinion Massmedia).¹ *Riks-SOM-undersökningen 2005* innebär således undersökningens 20-årsjubileum. Data samlas in via postala enkäter, och varje undersökning genomförs under så identiska förutsättningar som möjligt för att resultaten från de olika åren ska vara jämförbara.

SOM-institutet är ett samarbete mellan tre institutioner vid Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan, Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG) samt Statsvetenskapliga institutionen. En rad forskningsprojekt medverkar i Riks-SOM-undersökningen – flertalet med förankring i någon av dessa tre institutioner, men även externa projekt deltar.

Resultaten från Riks-SOM-undersökningarna redovisas i årliga publikationer där de medverkande forskarna presenterar analyser baserade på de senaste resultaten men också, så långt det är möjligt, belyser mer långsiktiga opinions- och medietrender. I föreliggande kapitel redovisas uppläggningsdelen av Riks-SOM-undersökningen 2005: urvalsdesignen, fältarbetet samt resultatens representativitet.

Undersökningens uppläggning

Riks-SOM-undersökningen har sedan starten 1986 genomförts i form av en postenkät som går ut till ett obundet slumpmässigt urval (OSU) av Sveriges befolkning (tabell 1). Från och med 2000 års undersökning är åldersintervallet 15–85 år. Utländska medborgare har ingått i urvalet sedan 1992 (liksom i undersökningarna 1986 och 1989).

Omfattningen av undersökningen har ökat efterhand både vad gäller antalet frågor och antalet svarspersoner. Från och med 1998 utgör Riks-SOM-undersökningen i själva verket två parallella riksrepresentativa delundersökningar, vilka alltsedan 2000 års undersökning baseras på ett urval om vardera 3 000 personer.

Tabell 1 Riks-SOM-undersökningens design 1986–2005

År	Urvalsdesign	Antal formulär	Total urvalsstorlek	Medborgarskap	Åldrar
1986	OSU	1	2 500	Både sv. & utl.	15–75 år
1987	OSU	1	2 500	Endast sv.	15–75 år
1988	OSU	1	2 500	Endast sv.	15–75 år
1989	OSU	1	2 500	Både sv. & utl.	15–75 år
1990	OSU	1	2 500	Endast sv.	15–75 år
1991	OSU	1	2 500	Endast sv.	15–75 år
1992	OSU	1	2 800	Både sv. & utl.	15–80 år
1993	OSU	1	2 800	Både sv. & utl.	15–80 år
1994	OSU	1	2 800	Både sv. & utl.	15–80 år
1995	OSU	1	2 800	Både sv. & utl.	15–80 år
1996	OSU	1	2 841 ¹	Både sv. & utl.	15–80 år
1997	OSU	1	2 800	Både sv. & utl.	15–80 år
1998	OSU	2	5 600	Både sv. & utl.	16–80 år ²
1999	OSU	2	5 600	Både sv. & utl.	15–80 år
2000	OSU	2	6 000	Både sv. & utl.	15–85 år
2001	OSU	2	6 000	Både sv. & utl.	15–85 år
2002	OSU	2	6 000	Både sv. & utl.	15–85 år
2003	OSU	2	6 000	Både sv. & utl.	15–85 år
2004	OSU	2	6 000	Både sv. & utl.	15–85 år
2005	OSU	2	6 000	Både sv. & utl.	15–85 år

Kommentar: ¹Gruppen 15-åringar var av misstag inte inkluderade i det ursprungliga urvalet utan tillfördes i efterhand undersökningens första urval om 2 800 personer. ²Gruppen 15-åringar var av misstag inte inkluderade i urvalet.

Datainsamlingen för de båda formulären i Riks-SOM 2005 genomfördes parallellt och under identiska förutsättningar. Ungefär en fjärdedel av frågorna (variablerna) i undersökningen ingick i bägge formulär och kan därmed analyseras med dubbla urvalsstorleken som grund. Dessa frågor är dels sådana som syftar till att belysa centrala frågeställningar inom statsvetenskap, förvaltningsforskning och medie- och kommunikationsvetenskap, dels sådana av bakgrundskaraktär. Genom att inkludera frågor i bägge formulär möjliggör det större urvalet också bearbetningar av svarsgrupper som annars vore för små för statistiskt säkerställda analyser.

De enskilda frågorna utarbetas av de deltagande forskningsprojekten i samarbete med SOM-institutet. De båda formulären (se bilaga i slutet av denna volym) skiljer sig innehållsmässigt något åt i det att tyngdpunkten i det ena formuläret – *Riks-SOM I* – ligger på politik och samhälle, medan det andra – *Riks-SOM II* – i stället har en

tonvikt på frågor om medier, kultur och livsstil. Dispositionen av innehållet i formulären framgår av tabell 2.

Tabell 2 Innehållsöversikt för frågeformulären i Riks-SOM 2005

<i>Riks-SOM I</i>		<i>Riks-SOM II</i>	
Fråga 1–8	Nyheter och medier	Fråga 1–10	Nyheter och tidningar
Fråga 9–25	Politik och samhälle	Fråga 11–19	Politik och samhälle
Fråga 26–33	Omvärldsfrågor	Fråga 20–29	Radio och TV
Fråga 34–38	Samhälle och service	Fråga 30–42	Teknikinnehav, internet och andra medier
Fråga 39–42	Krisberedskap	Fråga 43–48	Tidskrifter, böcker och bibliotek
Fråga 43–54	Miljö och energi	Fråga 49–54	Film
Fråga 55–56	Kunskap och samhälle	Fråga 55–57	Medier
Fråga 57–69	Aktiviteter, intressen och värderingar	Fråga 58–62	Medier och samhälle
Fråga 70–76	Arbetsliv	Fråga 63–71	Aktiviteter, intressen och värderingar
Fråga 77–94	Bakgrundsfrågor	Fråga 72–78	Arbetsliv
		Fråga 79–98	Bakgrundsfrågor

Kommentar: Frågeformulären för Riks-SOM I respektive Riks-SOM II återfinns i bilaga i slutet av denna volym.

Huvuddelen av frågorna har fasta svarsalternativ med rutor för respondenterna att kryssa i. I några fall svarar respondenten genom att skriva ett tal i en ruta; ytterligare några frågor är helt öppna men kräver endast ett kort svar (de rör bland annat vilken morgontidning man läser och vilka samhällsproblem man tycker är viktigast i Sverige i dag).

Fältarbete och undersökningsplan

Fältarbetet för *Riks-SOM 2005* följer i huvudsak uppläggningsen av tidigare års undersökningar. Huvuddelen av datainsamlingsarbetet genomfördes under hösten 2005. Arbetet inleddes i mitten av september med att ett vykort skickades ut till respondenterna för att informera om att de var utvalda att delta i undersökningen. Veckan därpå skickades enkäten ut tillsammans med ett kortare följebrev, en informationsbroschyr om SOM-institutet och dess undersökningar samt en penna. Under resterande del av fältperioden genomfördes successivt en serie påminnelseinsatser postalt och per telefon – sammanlagt sex insatser. Den 14 februari avslutades fältarbetet i formell mening. Men redan vid novemberens utgång hade 93 procent av de som slutligen skulle komma att medverka skickat tillbaka sin enkät. Av tablan nedan framgår i detalj tidsramarna för fältarbetet och dess olika insatser.²

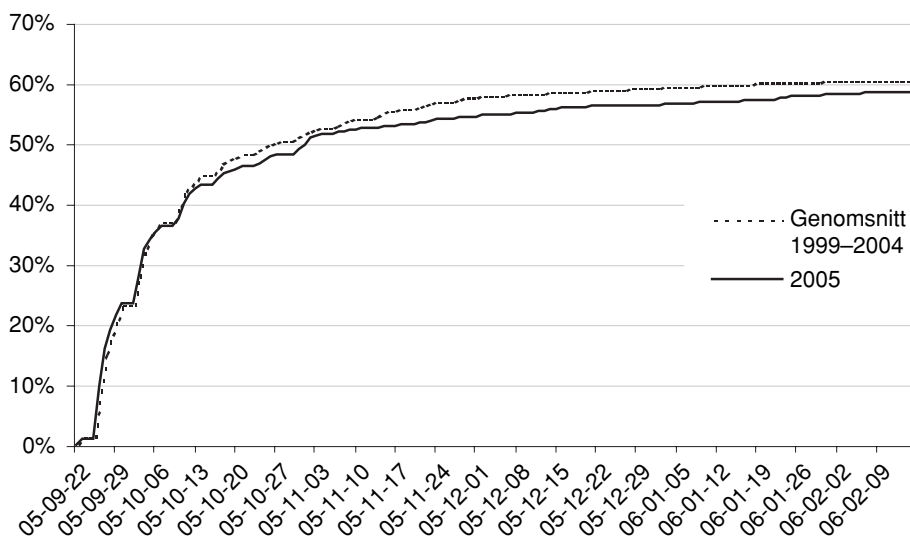
Tablå 1 Fältarbetets tidsramar för Riks-SOM 2005

12 sept.	Utskick av aviseringsvykort.
19 sept.	Utskick av enkät, följbrev, informationsbroschyr, svarskuvert och penna.
27 sept.	Utskick av tack- och påminnelsevykort.
4 okt.	Utskick av enkät, följbrev, informationsbroschyr och svarskuvert till intervjupersoner som ännu inte sänt in enkäten.
13–24 okt.	Telefonpåminnelse till svarspersoner som ej sänt in enkäten.
25 okt.	Postal påminnelse till personer utan känt telefonnummer och till personer som ej kunnat nås per telefon i föregående telefonpåminnelse.
8–14 nov.	Telefonpåminnelse (motsvarande 13–24 okt.).
15 nov.	Postal påminnelse (motsvarande 25 okt.).
30 nov.–8 dec.	Telefonpåminnelse (motsvarande 13–24 okt.), inkl. postal bekräftelse till dem som sagt att de ämnar delta (9 dec).
23 dec.	Postal påminnelse i form av ett helgbrev med enkät och svarskuvert (B-post, planerat att nå ut den 29 dec.) till personer utan känt telefonnummer och till personer som ej kunnat nås per telefon i sista telefonpåminnelsen.
10 jan.	Postal påminnelse till dem som tidigare i telefon sagt att de ämnar delta
18 jan. 2006	Utskick av enkät, följbrev, svarskuvert samt ”bortfallsenkät” – med frågan om varför man inte önskar/kan delta – till samtliga som inte hörts av under fältarbetets gång förutom dem inkluderade i påminnelsen utsänd 10 januari. (Brist på upptryckta enkäter gjorde att 75 av utskickets mottagare enbart fick ”bortfallsenkäten” utan någon egentlig enkät.)
14 feb.	Fältarbetet avslutades.

Den första enkätförsändelsen gick ut måndagen den 19 september (med B-post).³ På fredagen kom 58 ifyllda enkäter tillbaka, och tillsammans med den första egentliga inflödesveckan därpå uppgick inflödet till en knapp fjärdedel (23 procent) av det totala antalet utskickade enkäter. Detta motsvarar inkomna svar från 40 procent av dem som skulle komma att besvara enkäten innan fältarbetet avslutades. Efter drygt två fältveckor hade 62 procent av det slutgiltiga antalet ifyllda enkäter kommit in; efter tre veckor 74 procent. Efter fem veckor var andelen 83 procent; vid månadsskiftet november/december – tionde fältveckan – hade 93 procent av det slutgiltiga inflödet kommit in.

Under fältarbetets första veckor strömmade enkätinflödet in i jämn nivå med tidigare års undersökningar (figur 1). Men redan i slutet av andra egentliga inflödesveckan började undersökningen förlora i svarsfrekvens relativt tidigare års undersökningar. Framme i början av december var nivån 3,5 procentenheter lägre än genomsnittet för undersökningarna 1999–2004 vid motsvarande tidpunkt – och hela 6 procentenheter lägre än den mest framgångsrika av dessa (1999 års undersökning). Det går inte att se någon särskild orsak bakom det sämre svarsinflödet 2005 jämfört med tidigare. En serie påminnelseinsatser genomfördes i vanlig ordning under hösten.⁴ Efter årsskiftet skickades en särskild postal påminnelse ut till dem som i tidigare telefonpåminnelser sagt att de skulle svara men inte gjort det. Åtgärden tycks ha haft en viss effekt; vid fältarbetets slut den 14 februari hade skillnaden relativt genomsnittet för de fem föregående åren krympt något till 2,3 procentenheter. Samma negativa erfarenhet av ett trögt fältarbete gjordes för övrigt i den regionala undersökningen – *Väst-SOM 2005* – som genomfördes parallellt med den nationella (se Antoni 2006/kommande).

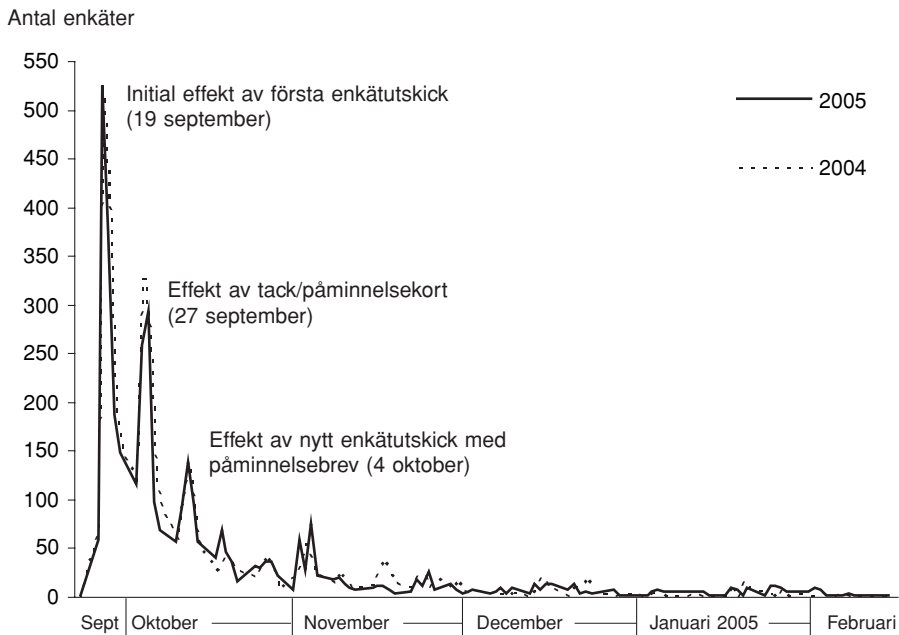
Figur 1 *Dagligt inflöde av enkäter i Riks-SOM 2005 relativt ett genomsnitt för 1999–2004 års undersökningar (kumulativ procent av bruttourvalet)*

Kommentar: Inflödet redovisas med utgångspunkt i 2005 års fältperiod i relation till jämförbara fältveckor för övriga års undersökningar.

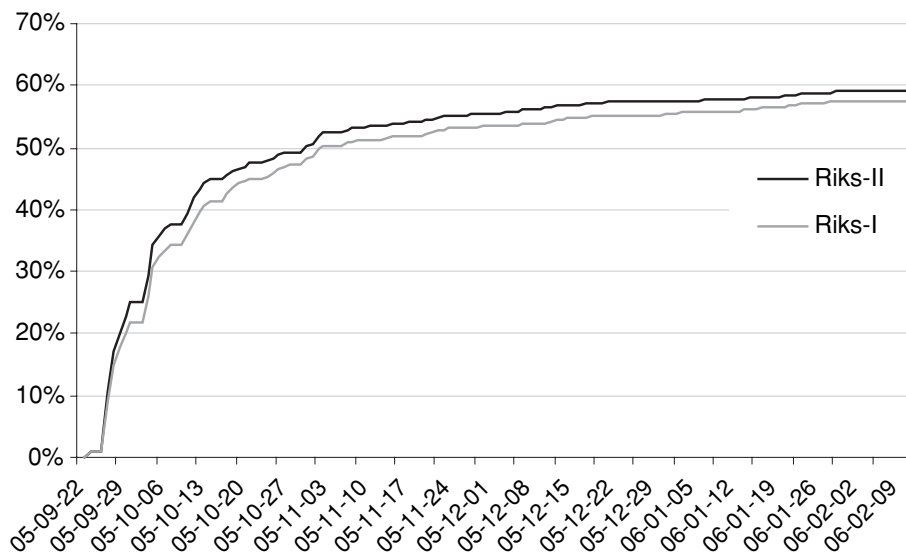
Figur 2 visar hur enkätinflödet kommer i vågor, tydligt i fas med utskick och påminnelseåtgärder. Vågbildseffekten är ett mycket stabilt fenomen som uppträder i varje undersökning, vilket figuren tydligt visar genom jämförelsen med inflödet i 2004 års undersökning, med motsvarande typ av påminnelseinsatser. (Veckoslutets dagar och helgdagar, det vill säga alla dagar utan postutdelning, är exkluderade från tidsaxeln.)

Figur 2 Dagligt inflöde av enkäter i Riks-SOM 2005 och 2004 (antal)

När fältarbetet avslutades den 14 februari var bruttosvarsfrekvensen – dvs. andelen inkomna enkäter av det totala antalet utskickade – 58,3 procent (genomsnittet 1999–2004 är 60,6 procent). Inflödet för respektive delundersökning följer i huvudsak samma mönster under fältperioden, med den skillnaden att Riks-I genomgående ligger något under Riks-II. Vid fältarbetets slut uppgick skillnaden till 51 enkäter, motsvarande 1,7 procentenheter sett till bruttoresultatet. Motsvarande skillnad mellan den jämförelsevis mer politikinriktade Riks-I och den mer medieinriktade Riks-II har observerats samtliga år sedan 1998 då Riks-SOM för första gången genomfördes som två parallella delundersökningar, med två olika formulär. Figur 3 visar inflödet per delundersökning 2005.

Figur 3 Dagligt inflöde av enkäter i Riks-I respektive Riks-II 2005 (kumulativ procent av bruttourvalet)

Svarsfrekvens och bortfall

Från bruttourvalet bortdefinierar man normalt avlidna samt personer som är långtidssjukskrivna, inte talar svenska, har flyttat från orten eller av liknande skäl inte bedöms ingå i populationen utan definieras som så kallat naturligt bortfall (för fullständig definition, se kommentar till tabell 3) – varmed man erhåller undersökningens nettourval. Det är nettourvalet som ligger till grund för redovisningar av undersökningars svarsfrekvens. SOM-undersökningarna har under alla år haft en relativt hög svarsfrekvens. För samhällsvetenskapliga postenkäter har svarsfrekvensen tidigare brukat ligga på mellan 60 och 70 procent, men det har under senare år blivit svårare att nå dessa nivåer. 2005 års undersökning nådde inte riktigt upp till tidigare års resultat; nettosvarsandelen för Riks-SOM 2005 är 63 procent. Genomsnittet för de sammanlagt tjugo års genomförda Riks-SOM-undersökningar är 67 procent (tabell 3).

Tabell 3 Svarsfrekvens i Riks-SOM-undersökningarna 1986–2005

	Antal svarande	Svarsfrekvens av hela urvalet (brutto)	Svarsfrekvens med hänsyn till naturligt bortfall (netto)	Undersökning-företag ansvarigt för fältarbetet
1986	1 624	65%	68%	SCB
1987	1 672	67%	70%	SOM-institutet
1988	1 643	66%	69%	SCB
1989	1 578	63%	66%	IMU-Testologen
1990	1 582	63%	66%	IMU-Testologen
1991	1 573	63%	67%	IMU-Testologen
1992	1 889	67%	71%	Sifo
1993	1 857	66%	70%	Sifo
1994	1 704	61%	67%	Gallup
1995	1 777	63%	65%	Temo
1996	1 779	63%	69%	Gallup
1997	1 754	63%	69%	Gallup
1998	3 561	64%	68%	Sifo
1999	3 503	63%	67%	Kinnmark
2000	3 546	59%	63%	Kinnmark
2001	3 638	61%	67%	Kinnmark
2002	3 609	60%	65%	Kinnmark
2003	3 675	61%	66%	Kinnmark
2004	3 612	60%	65%	Kinnmark
2005	3 499	58%	63%	Kinnmark

Kommentar: Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas: adress okänd, avflyttad; sjuk, institutionsvård, förståndshandikappad; avliden; bortrest, studier på annan ort, militärtjänstgöring; bosatt/studerar/arbetar utomlands; ej svensktalande/ej kommunicerbar.

Av det ursprungliga urvalet på totalt 6 000 personer (bruttourvalet) var det 3 499 personer som besvarade och skickade in formuläret i 2005 års undersökning. Sammanlagt 421 personer har räknats bort som naturligt bortfall. I tabell 4 redovisas bortfallsstorleken i årets undersökning, totalt samt för båda enkäterna.

Andelen bortdefinierade (det naturliga bortfallet) ligger på ungefär samma nivå för de bägge delundersökningarna, totalt 7 procent. Det naturliga bortfallet lyfter bruttosvarsfrekvensen på 58 procent för hela undersökningen till nettoresultatet 63 procent. I och med att skillnaden i antalet bortdefinierade mellan Riks-I och Riks-II är förhållandevis liten, återspeglas den lilla skillnad vi tidigare sett ifråga om inflödet även i nettoresultatet: Riks-I har en nettosvarsfrekvens på 62 procent, Riks-II 63 procent.

Tabell 4 Svarande och bortfall i Riks-SOM-undersökningen 2005

	Riks-SOM I	Riks-SOM II	Totalt
Ursprungligt urval (brutto)	3 000	3 000	6 000
Bortdefinierade (naturligt bortfall)	220	201	421
Nettourval	2 780	2 799	5 579
Antal svarsvägrare/ej anträffade	1 057	1 024	2 081
Antal svarande	1 724	1 775	3 499
Svarsfrekvens: brutto	57%	59%	58%
Svarsfrekvens: netto	62%	63%	63%

I samband med telefonpåminnelserna har personer som meddelat att de inte önskar delta i undersökningen fått följdfrågan om varför. Kompletterat med den information som erhållits från respondenter som hört av sig under fältarbetets gång och resultaten av den bifogade "bortfallsenkäten" i sista påminnelsen, med frågan om varför man inte önskar eller kan delta i undersökningen (gav svar från 55 personer), har totalt 754 personers specificerade anledningar till att inte vilja delta kunnat sammanställas (tabell 5). I linje med tidigare års erfarenheter är tidsbrist ett mycket vanligt argument; i 2005 års undersökning är det över hälften av personerna med en känd orsak till svarsvägran som anger detta som enda skäl till att avstå. Att avstå på mer principiell grund liksom att man tycker frågorna är ointressanta är två andra relativt vanliga skäl som totalt omfattar 23 respektive 11 procent av svarsvägrarna. Bilden är väsentligen densamma i de två delundersökningarna; den relativt största skillnaden gäller skälet att frågorna upplevs vara för svåra, ett vanligare skäl till vägran i Riks-I än Riks-II.

Tabell 5 Specificerade skäl till att inte vilja delta i Riks-SOM-undersökningen 2005 (procent)

	Riks-SOM I	Riks-SOM II	Totalt
Har inte tid	54	53	54
Vill av princip inte delta	20	25	23
Tycker att frågorna är ointressanta	11	12	11
Tycker att frågorna är för svåra	5	2	4
För många frågor	2	3	2
Litar ej på anonymiteten	3	2	2
Vill ej deltar utan ersättning	2	2	2
Annat skäl	0	0	0
Blandade skäl	3	1	2
Summa procent	100	100	100
Antal personer	361	393	754

Kommentar: Informationen är inhämtad via telefonpåminnelserna, via "bortfallsenkäten" som bifogas sista påminnelsen samt från kontakter med respondenter som hört av sig under fältarbetets gång.

Representativitet och svarsfrekvens i olika grupper

Vilka som svarar och vilka som faller bort i en frågeundersökning har betydelse för tolkningen av undersökningens resultat. Om en viss grupp är underrepresenterad och samma grupps svar tenderar att skilja sig från övriga, blir studiens resultat mindre giltiga för populationen som helhet. Om svarsbenägenheten i en grupp varierar påtagligt mellan åren kan det också förklara variationer i svarsmönster för enskilda frågor. Av tabell 6 framgår hur svarsbenägenheten i *Riks-SOM 2005* varierar i olika grupper.

I likhet med erfarenheterna från tidigare års SOM-undersökningar svarar kvinnor som grupp i större utsträckning än män; det gäller år 2005 båda delundersökningar. Nettosvarsandelen är för hela undersökningen 4 procentandelar större för kvinnor än män.

Vi ser också hur äldre svarar i större utsträckning än yngre; störst är svarsviljan i åldersintervallet 60–80 år. Skiljelinjen mellan de åldersgrupper som är mer respektive mindre benägna att delta än genomsnittet återfinns vid 50-årsåldern; här har den legat i de sista årens undersökningar då också åldersfaktorn inverkat mer entydigt. Svarsfrekvensen bland de allra äldsta, 80–85-åringarna (gruppen omfattar totalt 194 personer i nettoourvalet, 254 i bruttourvalet), ligger strax över genomsnittet. I vilka åldrar den allra lägsta svarsbenägenheten framträder varierar något mellan de två delundersökningarna. I den mer politikinriktade Riks-I är svarsviljan som sämst i gruppen 20–24 år; i den medieinriktade Riks-II i gruppen 25–29 år.

Vidare kan konstateras att boende i Stockholmsregionen precis som tidigare år drar ner svarsandelen för undersökningen som helhet. I år gäller det även Sydsverige och Västsverige, dvs. därmed alla tre storstadsområden. De största skillnaderna mellan delundersökningarna gäller befolkningen i östra Mellansverige respektive mellersta Norrland – den förra är överrepresenterad i Riks-II men inte nämnvärt i Riks-I, den senare tvärtom överrepresenterad i Riks-I men inte nämnvärt i Riks-II.

Sammansättningen bland undersökningens svarande bildar ett slags Sverige i miniatyr. Hur ser då detta Sverige ut i Riks-SOM-undersökningen 2005? Via tabell A1–A4 i appendix kan fördelningen beträffande kön, ålder, region respektive fackföreningsmedlemskap hos de svarande jämföras med fördelningen i den svenska befolkningen samt med utfallet i tidigare års Riks-SOM-undersökningar. Av uppställningarna framgår att de svarande i huvudsak tämligen väl avspeglar den svenska befolkningen som helhet. Några skillnader mellan de deltagande i årets undersökning och befolkningen samt skillnader i de två delundersökningarna förtjänar dock att kommenteras.

Könsfördelningen (tabell A1) bland svenska 15–85-åringar är mycket balanserad i verklighetens Sverige år 2005: 50–50. Bland de svarande i Riks-SOM-undersökningen 2005 är fördelningen 52–48 med en övervikt av kvinnor; det gäller bägge delundersökningar. Urvalet har inte bidragit till denna skevhet, utan det handlar om en något större svarsbenägenhet hos kvinnor (jfr. tabell 6).

Tabell 6 Svarsandelen (netto) i olika grupper, 1995–2005 (procent)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Riks-I	Riks-II
TOTALT	65	69	69	68	67	63	67	65	66	65	63	62	63
Kön													
Kvinnor	66	68	70	69	68	65	68	69	68	67	65	64	66
Män	65	67	68	69	66	61	66	62	64	63	61	60	61
Ålder													
15–19 år	66	71	72	75	67	57	56	61	60	55	56	53	59
20–24 år	64	66	67	63	55	60	57	61	57	55	53	51	55
25–29 år	60	74	55	64	58	55	59	60	63	57	54	55	53
30–39 år	67	60	62	64	63	57	62	57	60	59	57	56	58
40–49 år	62	68	70	73	66	60	67	64	63	61	58	58	57
50–59 år	67	67	71	73	70	67	76	69	71	69	69	67	71
60–75 år	69	71	76	73	75	75							
76–80 år	63	72	78	58	69	68							
60–69 år						74	76	76	79	78	73	74	73
70–79 år						74	74	71	75	79	75	74	76
80–85 år						58	67	66	62	65	64	64	64
Region													
Stockholm	64	63	64	63	60	58	64	60	61	61	57	57	58
Östra Mellansverige	65	68	67	71	63	64	68	64	66	65	66	63	69
Småland med öar	69	71	74	70	70	68	73	68	66	70	67	66	68
Sydsverige	67	64	70	75	70	65	62	69	67	64	61	59	62
Västsverige	63	69	70	69	68	61	66	65	69	67	62	63	61
Norra Mellansverige	65	75	67	69	69	66	69	67	69	61	64	63	64
Mellersta Norrland	68	70	74	72	71	64	73	69	63	69	67	70	64
Övre Norrland	67	69	72	69	72	61	72	67	68	71	64	63	66

Kommentar: Gruppen 81–85-åringar är inkluderade från och med Riks-SOM 2000.

Åldersfördelningen (tabell A2) i Riks-SOM-undersökningens dragna urval är mycket representativ för den svenska befolkningen, det gäller Riks-I likväl som Riks-II. Men genom att yngre svarar i något mindre utsträckning än äldre (jfr. tabell 6), särskilt relativt gruppen 50–75-åringar, uppkommer en viss snedfördelning i undersökningen. Detta är ett välbekant mönster från de senaste årens undersökningar, vilket också gäller det faktum att unga är särskilt underrepresenterade i Riks-I.

Ser vi till den geografiska fördelningen (tabell A3), ger Riks-SOM 2005 en i huvudsak god bild av den geografiska spridningen i Sveriges befolkning. Stockholm-are är dock underrepresenterade i bägge delundersökningar – i första hand resultatet av en något sämre svarsvilja (jfr. tabell 6) men också följderna av en viss underrepresentation redan i de dragna urvalen. Avvikelsen är tre procentenheter mellan verklighetens Sverige och Riks-SOM-undersökningen (21 mot 18 procent). Bode i östra Mellansverige är tvärtom den mest överrepresenterade gruppen i undersökningen.

Vad gäller fackföreningsmedlemskap (tabell A4) är mönstret i Riks-SOM mycket likt det i befolkningen som helhet.

Jämförelserna mellan svarspersonernas socioekonomiska sammansättning och befolkningens visar att Riks-SOM-undersökningens respondenter sammantaget speglar Sveriges befolkning mycket väl.

Representativitet efter svarsfrekvens

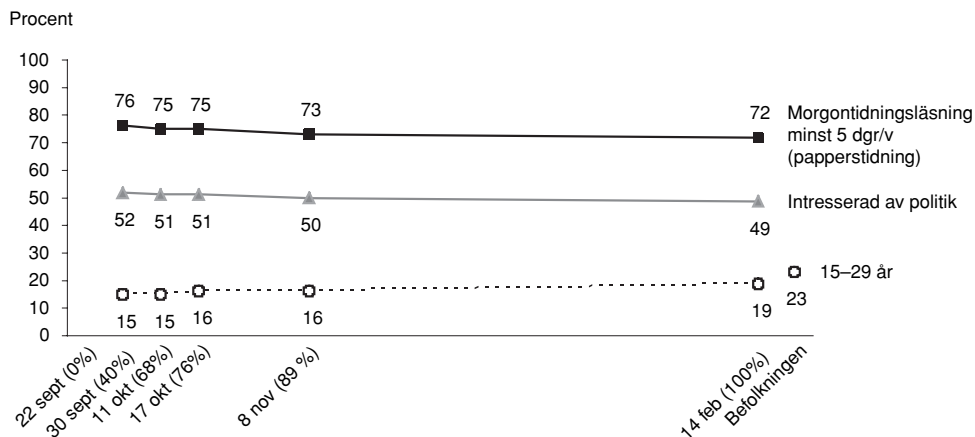
Vid uppläggningsen av fältarbetet för en enkätstudie är förhållandet mellan resurser i tid och pengar kontra svarsfrekvens och svars kvalitet centralt. Det är naturligtvis billigare och mindre tidskrävande med en undersökning helt utan påminnelser. Men erfarenheten säger oss att svarsfrekvensen med en sådan strategi blir väsentligt lägre än om man inkluderar ett antal påminnelser. Och det finns samtidigt tendenser till att en låg svarsfrekvens delvis är resultatet av att vissa grupper är mindre benägna att delta utan påstötningar än andra; underlaget blir alltså inte enbart *mindre* med en kortare fältperiod utan dessutom något *skevare* sett till befolkningen som helhet.

I Riks-SOM-undersökningen 2005 hade 40 procent av de personer som skulle komma att besvara enkäten skickat tillbaka den ifylld senast dagen då första påminnelsen nådde ut. Skulle vi nöjt oss med det inflödet hade skevheten i ålder varit större jämfört med slutresultatet. Gruppen 15–29-åringar representeras efter fem dagars inflöde med 15 procent i enkätunderlaget – att jämföra med 19 procent när samtliga enkäter räknats in och med befolkningens 23 procent. I tidigare års SOM-undersökningar har socioekonomiska egenskaper som klassidentifikation och fackföreningsmedlemskap följt ett motsvarande mönster med en lägre andel som definierar sig som arbetare och som är LO-medlemmar i det initiala svarsunderlaget jämfört med senare (Nilsson 2005). Tendensen är densamma i år men svagare: bland

de första 40 procenten av svarsunderlaget är andelen LO-medlemmar 46 procent; när svarsunderlaget utökas till de första två tredjedelarna av respondenterna växer andelen med en procentenhet, vilket är en procentenhet mindre än vad SCB redovisar för befolkningen som helhet.

Om det i 2005 års undersökning inte särskilt gäller klass, är ålder mer tydligt en parameter som riskerar att påverkas av fältarbetets längd i postala frågeundersökningar. Skevheter i ålderssammansättning kan därmed påverka resultaten av frågor där åldersfaktorn är starkt relaterad till svaren. Exempelvis kan konstaterats hur morgontidningsläsningen och det politiska intresset överskattas vid ett ”förtida” fältstopp till följd av överrepresentationen av äldre bland de tidigt inkomna svaren. Nu är alternativet inte nödvändigtvis att helt avstå från påminnelser eller att strypa inflödet redan efter fem dagar. Skulle vi exempelvis sätta punkt i början av november – efter tre påminnelseinsatser: ett tack-/påminnelsekort, ett nytt enkätutskick samt en telefonuppföljning – då 89 procent av de som skulle komma att medverka hade skickat in sin enkät, blir skevheten i åldershänseende mindre (figur 4). Det samma gäller morgontidningsläsning och politiskt intresse. Men fortfarande gäller att överensstämmelsen med ålderssammansättning i det verkliga Sverige är störst i det slutliga Riks-SOM-materialet. Det finns alltså goda skäl att genom fler påminnelseinsatser söka öka svarsfrekvensen i postala enkätundersökningar.

Figur 4 Andelen regelbundna morgontidningsläsare, intresserade av politik respektive 15–29-åringar efter fältarbetets längd (svarsfrekvens) i Riks-SOM 2005 (procent)

Kommentar: Regelbundna morgontidningsläsare avser dem som läser en papperstidning minst 5 dagar i veckan. Andelen intresserade av politik avser dem som svarat att de är mycket eller ganska intresserade.

Omvärldshändelser: en genomgång av nyheterna i *Rapport* hösten 2005

I en undersökning av befolkningens attityder och vanor på många olika områden finns skäl att beakta de omvärldshändelser som äger rum och som kan tänkas påverka enkätsvaren. För att belysa detta genomfördes i anslutning till 2005 års Riks-SOM-undersökning en översiktlig innehållsstudie av medieagendan med utgångspunkt i *Rapports* huvudnyheter.⁵ Urvalet inkluderar de tre första nyheterna från de dagliga sändningarna klockan 19.30, och täckte de tre veckor som föregick dagen då enkäten nådde ut till respondenterna samt ytterligare en vecka framåt. En sådan tidsram inkluderar de stora nyheter som är aktuella för flertalet respondenter då de svarar på enkäten (dagen efter den sista analyserade nyhetssändningen var 40 procent av det sammanlagda enkätinflödet insamlat). Avsikten med studien är att kunna ge en relief till SOM-undersökningens resultat, inte minst vad gäller undersökningarnas årligen återkommande öppna fråga om vad man anser vara de viktigaste samhällsproblemen i Sverige⁶.

Genomgången av *Rapports* sändningar under hösten 2005 visar att huvudnyheterna under dessa veckor till stora delar behandlade naturkatastrofer (framför allt orkanerna Katrina och Rita i USA samt tropiska orkaner i Asien); totalt utgör dessa nyheter 17 procent av inslagen. Inga andra stora händelser eller frågor dominerar nyhetsbevakningen. Cirka var tionde nyhet behandlar ekonomi i något avseende, ytterligare 4 procent behandlar näringslivet, 3 procent sysselsättningen. Ungefär var tionde inslag handlar om partipolitiska utspel eller andra aspekter av den politiska sfären.

Sammanfattning

Föreliggande dokumentation av Riks-SOM-undersökningen 2005 visar att enkätunderlaget som erhållits från totalt 3 499 personer under hösten 2005 kan sägas spegla Sveriges vuxna befolkning mycket väl. Den relativt höga svarsfrekvensen på 63 procent i kombination med en god representativitet bland de svarande i förhållande till urvalsramen innebär att Riks-SOM-undersökningens datamaterial utgör en mycket god grund för beskrivningar och analyser av aktuella vanor och attityder hos Sveriges befolkning.

Noter

- ¹ Parallellt med Riks-SOM-undersökningen genomför SOM-institutet en motsvarande enkätundersökning på årlig basis i Västra Götalandsregionen: *Väst-SOM*.
- ² Fältarbetet i *SOM-undersökningen 2005* genomfördes av undersökningsföretaget *Kinnmark Information*. Arbetet var upplagt så att Kinnmark – med företaget *Detector* som samarbetspartner – ombesörjde urvalsdragning, utskick av formulär och påminnelser, telefonpåminnelser, scanning av formulärsvaren samt datauppläggning och iordningställande av en sammanslagen datamängd. SOM-institutet har stått för framtagning av frågeformulär, följebrev och annat material som skickats ut samt genomfört kodningen av öppna svar. Kodningen av öppna svar har genomförts av biträdande forskare Anna Antoni Olsén, Mathias Axfjärd Färdigh och Karin Mossberg.
- ³ Som ett extra incitament att fylla i enkäten utlovades i följebrevet att man genom att fylla i enkäten och skicka tillbaka den så att den var undersökningsföretaget till handa senast den 4 oktober deltog i en utlottning av någon av SOM-institutets publikationer; 100 böcker lottades ut. Erfarenheten från metodtester i samband 2003 års SOM-undersökningar visar att detta inte i tycks förbättra inflödet när man tar hela fältarbetet i beaktande men däremot innebär att respondenten skickar tillbaka enkäten snabbare än annars (Nilsson 2004). Utlottningen är samtidigt ett sätt att visa på hur resultaten från SOM-institutets undersökningar publiceras i offentliga skrifter, och att ge publikationerna extra spridning bland befolkningen.
- ⁴ Fältarbetet har i huvudsak varit mycket likt mellan åren; vad som kan nämnas är att i relation till undersökningarna 1999–2002 minskades i 2003 och 2004 års undersökningar antalet planerade påminnelseinsatser per telefon från tre till två, för att något minska trycket på respondenterna. Detta resulterade bägge gånger i ett svagare inflöde relativt tidigare år varför extra telefoninsatser sattes in längre in i fältarbetet i båda fallen. I 2005 års undersökning genomfördes åter tre telefoninsatser.
- ⁵ Innehållsanalyserna är utförda av biträdande forskare Anna Antoni Olsén.
- ⁶ Se fråga 10 resp. 12 i enkäterna i bilagan längs bak i denna volym; jfr. Sören Holmbergs och Lennart Weibulls inledningskapitel. Kartläggningen av mediernas bevakningsfokus avses att fördjupas och också utökas bakåt i tiden för att kunna bidra till tolkningsramen för de opinionsförändringar som SOM-undersökningarna fångar upp över tid.

Referenser

- Antoni, Rudolf (2006/kommande) "Samhälle Opinion Massmedia Västra Götaland 2005". Metoddokumentation i kommande publikation baserat på Väst-SOM-undersökningen 2005. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, Åsa (2004) "Den nationella SOM-undersökningen 2003". I Holmberg, Sören & Lennart Weibull (red.) *Ju mer vi är tillsammans*. Rapport nr. 34. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, Åsa (2005) "Den nationella SOM-undersökningen 2004". I Holmberg, Sören & Lennart Weibull (red.) *Lyckan kommer, lyckan går*. Rapport nr. 36. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

APPENDIX

Tabell A1 Könsfördelning bland svarande i Riks-SOM-undersökningen 1986–2005 samt 2004 i urvalen respektive i svenska befolkningen (procent)

År	Undersökning/ grupp	Kön		Summa procent
		Kvinnor	Män	
1986	Riks-SOM	49	51	100
1986	Riks-SOM	49	51	100
1987	Riks-SOM	51	49	100
1988	Riks-SOM	53	47	100
1989	Riks-SOM	52	48	100
1990	Riks-SOM	49	51	100
1991	Riks-SOM	48	52	100
1992	Riks-SOM	48	52	100
1993	Riks-SOM	50	50	100
1994	Riks-SOM	51	49	100
1995	Riks-SOM	50	50	100
1996	Riks-SOM	54	46	100
1997	Riks-SOM	51	49	100
1998	Riks-SOM I & II	51	49	100
	<i>Riks-I</i>	51	49	100
	<i>Riks-II</i>	51	49	100
1999	Riks-SOM I & II	51	49	100
	<i>Riks-I</i>	50	50	100
	<i>Riks-II</i>	52	48	100
2000	Riks-SOM I & II	51	49	100
	<i>Riks-I</i>	51	49	100
	<i>Riks-II</i>	51	49	100
2001	Riks-SOM I & II	51	49	100
	<i>Riks-I</i>	52	48	100
	<i>Riks-II</i>	49	51	100
2002	Riks-SOM I & II	53	47	100
	<i>Riks-I</i>	51	49	100
	<i>Riks-II</i>	54	46	100
2003	Riks-SOM I & II	52	48	100
	<i>Riks-I</i>	52	48	100
	<i>Riks-II</i>	52	48	100
2004	Riks-SOM I & II	51	49	100
	<i>Riks-I</i>	50	50	100
	<i>Riks-II</i>	50	50	100

2005	Befolkningen (15–85 år)	50	50	100
Riks-SOM	Bruttourval	50	50	100
I & II	Nettourval	50	50	100
	Svarande totalt	52	48	100
<i>Riks-I</i>	<i>Bruttourval</i>	50	50	100
	<i>Nettourval</i>	50	50	100
	<i>Svarande</i>	52	48	100
<i>Riks-II</i>	<i>Bruttourval</i>	50	50	100
	<i>Nettourval</i>	50	50	100
	<i>Svarande</i>	52	48	100

Kommentar: Data om befolkningen är hämtade från SCB (www.scb.se/databaser); data om respektive urval är hämtade från registerdata; data om svarande från respondentens egen uppgift (registerdata i de fall uppgift saknas).

Tabell A2 Åldersgruppernas fördelning bland svarande 1986–2005 samt 2005 i urvalen respektive i svenska befolkningen (procent)

År	Undersökning/ grupp	Åldersgrupp					Summa procent
		15–29 år	30–49 år	50–75 år	76–80 år	76–85 år	
1986	Riks-SOM	30	34	36			100
1987	Riks-SOM	26	37	37			100
1988	Riks-SOM	27	36	37			100
1989	Riks-SOM	26	39	35			100
1990	Riks-SOM	26	37	37			100
1991	Riks-SOM	26	37	37			100
1992	Riks-SOM	25	37	34	4		100
1993	Riks-SOM	25	37	34	4		100
1994	Riks-SOM	24	35	37	4		100
1995	Riks-SOM	24	36	36	4		100
1996	Riks-SOM	24	35	37	4		100
1997	Riks-SOM	22	35	38	5		100
1998	Riks-SOM I&II	22	36	38	4		100
	<i>Riks-I</i>	22	36	38	4		100
	<i>Riks-II</i>	22	35	39	4		100
1999	Riks-SOM I&II	21	34	40	5		100
	<i>Riks-I</i>	22	34	39	5		100
	<i>Riks-II</i>	21	35	40	4		100
2000	Riks-SOM I&II	21	32	40		7	100
	<i>Riks-I</i>	20	32	41		7	100
	<i>Riks-II</i>	21	32	40		7	100
2001	Riks-SOM I&II	19	33	41		7	100
	<i>Riks-I</i>	19	32	42		7	100
	<i>Riks-II</i>	18	34	40		8	100
2002	Riks-SOM I&II	20	33	40		7	100
	<i>Riks-I</i>	21	34	39		6	100
	<i>Riks-II</i>	19	32	42		7	100
2003	Riks-SOM I&II	21	32	40		7	100
	<i>Riks-I</i>	19	32	41		8	100
	<i>Riks-II</i>	22	32	40		6	100
2004	Riks-SOM I&II	19	32	41		8	100
	<i>Riks-I</i>	18	34	40		8	100
	<i>Riks-II</i>	21	30	42		7	100

2005	Befolkning	23	34	36		7	100
Riks-SOM	Bruttourval	23	33	36		8	100
I & II	Nettourval	23	34	36		7	100
	Svarande	19	33	41		7	100
<i>Riks-I</i>	<i>Bruttourval</i>	23	33	36		8	100
	<i>Nettourval</i>	22	35	36		7	100
	<i>Svarande</i>	18	33	42		7	100
<i>Riks-II</i>	<i>Bruttourval</i>	23	33	36		8	100
	<i>Nettourval</i>	23	34	36		7	100
	<i>Svarande</i>	20	32	41		7	100

Kommentar: 1992 utvidgades åldersintervallet uppåt till 80 år, 2000 till 85 år. Data om befolkningen är hämtade från SCB (www.scb.se/databaser); data om respektive urval är hämtade från registerdata; data om svarande från respondentens egen uppgift (registerdata i de fall uppgift saknas).

Tabell A3 Fördelning på region bland svarande 2001–2005 samt 2005 i urvalen respektive i svenska befolkningen (procent)

År	Undersökning/ urval/befolkn.	Region								Summa procent
		Stockholm	Östra Mellansverige	Småland med öarna	Sydsverige	Västsverige	Norra Mellansverige	Mellersta Norrland	Övre Norrland	
2001	Riks-SOM I & II	18	18	9	13	20	11	5	6	100
	<i>Riks-I</i>	17	18	9	14	20	11	6	5	100
	<i>Riks-II</i>	18	18	9	13	20	11	5	6	100
2002	Riks-SOM I & II	19	17	10	15	19	10	4	6	100
	<i>Riks-I</i>	19	16	9	16	19	10	4	7	100
	<i>Riks-II</i>	18	19	10	15	18	10	5	5	100
2003	Riks-SOM I & II	19	16	9	14	22	10	4	6	100
	<i>Riks-I</i>	18	16	9	15	23	9	4	6	100
	<i>Riks-II</i>	19	16	9	14	22	10	4	6	100
2004	Riks-SOM I & II	19	17	10	14	20	9	5	6	100
	<i>Riks-I</i>	19	17	10	14	21	8	5	6	100
	<i>Riks-II</i>	19	17	10	14	21	9	4	6	100
2005	Befolkning	21	17	9	14	20	9	4	6	100
Riks-SOM I & II	Bruttourval	20	17	9	14	21	9	4	6	100
	Nettourval	20	17	9	14	21	9	4	6	100
	Svarande	18	19	10	13	21	9	4	6	100
<i>Riks-I</i>	<i>Bruttourval</i>	20	17	10	14	21	8	4	6	100
	<i>Nettourval</i>	20	17	10	14	20	9	4	6	100
	<i>Svarande</i>	18	17	11	13	21	9	5	6	100
<i>Riks-II</i>	<i>Bruttourval</i>	20	17	9	14	21	9	4	6	100
	<i>Nettourval</i>	19	18	9	14	21	9	4	6	100
	<i>Svarande</i>	18	19	10	13	21	9	4	6	100

Kommentar: Data om befolkningen är hämtade från SCB (www.scb.se/databaser). Data om urval samt svarande bygger på registerdata.

Tabell A4 Fackföreningsmedlemskap bland svarande 1986–2005 samt 2005 hos svenska befolkningen (procent)

År	Undersökning grupp	Fackförening			Summa procent
		LO	TCO	SACO	
1986	Riks-SOM	59	33	8	100
1987	Riks-SOM	59	33	8	100
1988	Riks-SOM	55	33	12	100
1989	Riks-SOM	56	34	10	100
1990	Riks-SOM	56	32	13	101
1991	Riks-SOM	56	32	12	100
1992	Riks-SOM	53	33	13	99
1993	Riks-SOM	56	32	12	100
1994	Riks-SOM	56	31	13	100
1995	Riks-SOM	56	32	12	100
1996	Riks-SOM	54	29	17	100
1997	Riks-SOM	53	34	13	100
1998	Riks-SOM	55	32	13	100
	<i>Riks-I</i>	<i>52</i>	<i>34</i>	<i>14</i>	<i>100</i>
	<i>Riks-II</i>	<i>58</i>	<i>31</i>	<i>12</i>	<i>101</i>
1999	Riks-SOM I & II	54	32	15	101
	<i>Riks-I</i>	<i>53</i>	<i>33</i>	<i>14</i>	<i>100</i>
	<i>Riks-II</i>	<i>54</i>	<i>30</i>	<i>15</i>	<i>99</i>
2000	Riks-SOM I & II	54	32	15	101
	<i>Riks-I</i>	<i>53</i>	<i>32</i>	<i>15</i>	<i>100</i>
	<i>Riks-II</i>	<i>54</i>	<i>31</i>	<i>15</i>	<i>100</i>
2001	Riks-SOM I & II	52	31	17	100
	<i>Riks-I</i>	<i>49</i>	<i>35</i>	<i>16</i>	<i>100</i>
	<i>Riks-II</i>	<i>55</i>	<i>28</i>	<i>17</i>	<i>100</i>
2002	Riks-SOM I & II	50	34	16	100
	<i>Riks-I</i>	<i>51</i>	<i>33</i>	<i>16</i>	<i>100</i>
	<i>Riks-II</i>	<i>50</i>	<i>34</i>	<i>16</i>	<i>100</i>
2003	Riks-SOM I & II	48	37	15	100
	<i>Riks-I</i>	<i>47</i>	<i>38</i>	<i>15</i>	<i>100</i>
	<i>Riks-II</i>	<i>48</i>	<i>36</i>	<i>16</i>	<i>100</i>
2004	Riks-SOM I & II	48	37	15	100
	<i>Riks-I</i>	<i>49</i>	<i>36</i>	<i>15</i>	<i>100</i>
	<i>Riks-II</i>	<i>48</i>	<i>37</i>	<i>15</i>	<i>100</i>

2005	Befolkningen (16–64 år)	48	36	16	100
	Riks-SOM I & II	47	37	16	100
	<i>Riks-I</i>	<i>46</i>	<i>38</i>	<i>16</i>	<i>100</i>
	<i>Riks-II</i>	<i>48</i>	<i>35</i>	<i>17</i>	<i>100</i>

Kommentar: Data om befolkningen 2005 är hämtade från SCB:s Arbetskraftsundersökningar 2005 (www.scb.se/aku; Grundtabeller, Tabell 11) och avser anställda i åldrarna 16–64 år; SOM-data avser samtliga i undersökningen.